

שרה
ואברהם
קורקין

לך לך מארצך ומולדתך

מסע הגרים הרוסיים ("סובוטניקים") אל ארץ הקודש

אסתר שמואלי-סטפמן

צ"א מספר תהילים [...] אמרתי את כל הפרק שלוש פעמים בזה אחר זה, ואורו עיני. חפצתי לעלות ולצלצל, ועוד פעם חשכו עיני ולא יכולתי לעלות. בינתיים שלח הכומר לראות מדוע אני לא מצלצל [...] עניתי: 'חולה אני, לא אוכל'. הלכתי הביתה, סיפרתי לבני ביתי כל מה שקרה לי, ואמרתי להם: התדעו בני מה שאני חושב, זה לא מקרה סתם, זה אצבע אלוהים. הראו לי מן השמים שצריך אני לעזוב את

כך תיאר את האירוע אברהם קוסטיצקי, מפיו של אברהם קורקין:

מעשה שהיה כך היה: בכפר ברוסיה שבו גרתי, היה בית יראה [כנסייה] ואני הייתי המצלצל בפעמון. פעם אחת, זה היה בליל חג המולד, הלכתי לצלצל. עליתי במדרגות המגדל ופתאום חשכו עיני ולא ידעתי לכוון את דרכי. עליתי וירדתי כמה פעמים ואת הדרך לא מצאתי. עייפתי וישבתי על אחת המדרגות והתחלתי לומר את פרק

'לך לך מארצך ומולדתך'

יום רגיל אחד, בעודו עסוק במלאכתו כמצלצל בפעמוני הכנסייה בכפרו, קיבל גאפון איבאנוביץ' קורקין, שהפך לימים לאברהם קורקין, את הקריאה האלוהית לעזוב את ביתו, ואת דתו, ולצאת לדרך חדשה.

פרטי הדרמה הזאת שמורים היטב בזיכרונם של צאצאי משפחות הגרים כאירוע סמלי ורב משמעות.

הכנסייה בסולודניקי

חיבר איגרת לאנשיו שנקראה: "שיר דקלום לחירות עמנו". את האיגרת שכלל ושלח לכל מקום בו ראה קרקע פורייה לפעילותו. נוסח האיגרת נשתמר אצל אחד האיכרים, וכך נכתב בה, כשלצד כל משפט צורך הפסוק המתאים מהמקרא:

אחים נכבדים! אנו שואלים האם יש חדש (ישעיהו 43, 19): "הנני עשה חדשה עתה תצמח הלוא תדענה אף אשים במדבר דרך בישמון נהרות" (ירמיהו 31, 32-30). הודיעו האם בהקשר לזה יצא משהו לטובת עמנו?

נו, אנחנו מדרווחים לכם, כי אצלנו החדשות הן כאלה: בפלשתינה הוקמו הרבה קולוניות ובעיקר במקומות בהם בעבר הרחוק עמדו ערים ויישובים של אבותינו (עמוס 9, 15-14; ישעיהו 26, 44) והעניינים מתקדמים בהצלחה ואם נתבונן באירועים המתרחשים סביב ניתן לומר כי ללא ספק הדברים מתבצעים בהתאם לתכנית הנצחית. בפלשתינה עוסקים בחקלאות, בעצב מנקים את הרחבות מהשיחים וחורשים קרקע בתולה (ירמיהו 4, 3). הגשמים יורדים בזמן ובכמות מספקת (יחזקאל 34, 26; הושע 2, 23; זכריה 8, 12) המהנרס המנוסה בנה מסילת ברזל לסוסים עד הקולוניה הראשונה, מעיר הנמל הזאת – יפו, ויש כוונה להקים מסילות שיחברו בין כל המקומות. (ישעיהו 58, 12; 11, 35; 8).

את הילדים בבתי ספר מלמדים בשפה העברית העתיקה, וזאת במטרה לבסס אורח חיים עתידי בו ידברו בשפה הקדושה (צפניה 3, 9).

יש כבר מנהיגים בקרב עמנו (ירמיהו 30, 21) ברון גרשון, ללא הפסק, בעזרת אלוהים, מנסה לשפר את חיי בני עמו וקבע לו חג עממי לזכר הקמת הקולוניות, אשר נופל בעשירי לחודש כלשהו, אני לא יודע בדיוק איזה, אבל כנראה גם זה לפי מילת אלוהים, רק אם אני לא טועה (זכריה 8, 19).

לבסוף אנו שולחים לכם את הוקרתנו ומאחלים לכם גאולה קרובה. (ישעיהו 43, 1-5). ואל תשכחו את העובדה שמחזקת אותנו כי עלינו לסמוך באופן מלא על בורא העולם (זכריה 8, 6).

נו, אני מתפלל לאלוהינו, שיתן לי כוח וילמד את הלשון שלי לתת תשובות.

טרם יציאתם לארץ ישראל: אווירה של המתנה דרוכה למשיח שתכף יגיע. החל מאמצע המאה ה-19, תושבי הכפרים, נהגו לקיים דיונים על עניינים דתיים. בהתחלה, בינם לבין עצמם, ואז ערכו דיונים ציבוריים שמשכו מאות ולפעמים אף אלפי משתתפים אל מול המיסיונרים הפרבוסלאביים. הוויכוחים בין התושבים ואנשי הדת התנהלו על בסיס התנ"ך והברית החדשה: וכל דעה נתמכה בציטוטים מספרי הקודש. בשנת 1904 כתב המיסיונר מ. טיפלוב (הכומר של כפר זפלכניי):

בשנות ה-80 של המאה שעברה שומרי מצוות אסטרחאניים [...] המתינו מיום ליום לברואו של המשיח; הם דנו בזה בשווקים, התאספו בהמוניהם ושירטטו ישר על האדמה את המפה של פלשתינה וחילקו אותה, הם שלחו את עולי הרגל לאתר את המקומות הטובים ביותר. נאלצנו לצפות כיצד נשות הכת התכוננו לדרך, אפו לחמניות או 'קוקורקי', ייבשו פחזניות כדי להיות מוכנים לרגע בו תגיע האנייה ותביא אותם לפלשתינה.

השמועות והדיעות המשיחיות שתוארו על ידי מחברים שונים היו בעלות תוכן דומה: בכל יום צפוי לבוא המשיח והיהודים יחזרו לארץ הקודש, ואז יגיע סוף העולם ואתו סוף לנוצרים. אל חברי הכתות נשלחו מכתבים ומסרים מאת מנהיגי הכתות כדי להנחותם ולשכנעם.

סימיון גרצ'וב וגאפון קורקין, איכרים מהכפר סולודניקי וממנהיגי הפורשים, סיפרו על קולוניות יהודיות בפלשתינה, על פעילות הברון ועל שיבת עם ישראל לארצו. גרצ'וב

האמונה הנוצרית כי אין בה ממש, וצריך לחזור לאמונת הישראלים. [...] ביום השלישי של החג בא אלינו מיסיונר, והתאספנו אצל הכומר, והתווכחנו אתו כמעט כל הלילה, בלי שום תוצאות. הוא לא ניצח אותנו ואנחנו לא ניצחנו אותו. ולמחרת אספנו את כל התמונות הקדושות, האיקונוות, שהיו בבתים שלנו, ושמונו אותן על עגלה, היתה עגלה מלאה וגדושה. והבאנו את כל זה אל הכומר. אמרנו לו: קח אבא את כל התמונות האלה ועשה בהן כחפצך. לך הן קדושות, אבל לא לנו, אנחנו לא מאמינים בהן".

(א' קוסטיצקי, בטרם האיר הבוקר: מיספורי ראשונים בגליל, תשמ"ח, 1988. עמ' 348-350).

163 אנשים מ-37 משפחות, כולם נוצרים פראבוסלבים, שחלקם אף שימשו בקודש בכנסייה, עזבו את הכפר סולודניקי, והלכו אחרי קורקין לארץ ישראל, במסע חייהם. מאמינים רבים שחיו בכפרים שלאורך הוולגה, במחוז אסטרחן שבדרום רוסיה, הצטרפו לכתות דתיות שעלו אז ופרחו, ביניהן: ה'דווחברים', ה'מולוקנים' וה'סובוטניקים' שהיו נוצרים שומרי שבת. על אף רדיפות קשות, מעצרים והגליות חלקם בחרו ללמוד יהדות, לקיים את המצוות ובסופה של הדרך התגיירו בקובנה שבליטא אצל הרב הראשי של הקהילה, הרב יצחק אלחנן ספקטור.

ביאת המשיח

במאמר של ו' א' דימשיץ, וי' קלנר הנושא את השם "הגירת שומרי מצוות היהדות לפלשתינה", שפורסם ברוסית, תיארו השניים את האווירה ששררה בכפרים אלה

התודה לקלווריסקי שהביא לגליל

כך יצאו לדרך, מאות מאמינים: בתחילה אל מחוץ לכפרים, ואז לצאריצין. ככל הידוע, הם התגיירו בקובנה, אצל הרב יצחק אלחנן ספקטור, חיו באודסה וממנה עלו לארץ ישראל לקראת ראשית המאה ה-20.

את מסעם ליוו נציגים מ'חובכי ציון' כמו: מאיר דיזנגוף וד"ר הלל יפה, ששמעו עליהם ופגשו אותם עוד באודסה, ונציגים של 'יק"א': חיים מרגליות קלווריסקי, אליהו קראוזה ואחרים. בעבור נציגים אלה הייתה זו הזדמנות להביא "יהודים אחרים" לארץ: "פועלים טבעיים" כפי שכונו אז, כאלה שיודעים עבודה חקלאית מהי, ויהיו דוגמה לאחיהם האיכרים החדשים – יהודים מלידה, החסרים ידע חקלאי. כאלה שיובילו את המעשה החקלאי של 'יק"א' במושבות הגליל התחתון: "הגרים ידעו את האיכרות, הם בוודאי יכלו לשמש דוגמה לאלה שלא הריחו את ריח האדמה זה מאות בשנים".

כך הגיעו לארץ גם אליהו ומרים פרוטופופוב (שמוראלי) והתיישבו בסג'רה. אליהו (אליק), החזיק אצלו את סודות הזריעה הנכונה ואיכרי המושבה באו ללמוד ממנו. על כך סיפר זלמן טיפליצקי:

ככל הגרים היה גם רב אלי פרוטופופוב. חרוץ בעבודתו ואדוק ביהדותו. משקו של רב אלי היה מסודר למופת. גבה קומה היה זוקוף, פניו מחייכות תמיד, אך פיו ממעט בדיבור. אף שלא גדל כיהודי, שלט ביידיש. גם ערבית ידע, אך השפה החביבה עליו ביותר הייתה השתיקה.

שדות פרוטופופוב היו סמוכים לשדות אבא. בעונת הזריעה בראשית החורף, נפגשו מדי פעם בשדה. רב אלי נטה אלי, כנראה, אהדה מיוחדת, והפר מדי פעם את שתקנותו בהפגשו.

יום אחד, משראה את שיטת הזריעה הבלתי מקצועית שלי, החליט ללמדני מניסיונו. 'בוא, אראה לך איך לזרוע נכון' אמר 'כמו ברוסיה'. לקח דלי שלם של זרעים, מילא את חופנו בהם והחל לזרוע. הזרעונים התפזרו באופן שווה ומדויק. 'כדי לבדוק אם פיזור הזרעים הוא טוב', הסביר לי, 'שים את כף ירך מעל הזרעים. אם פזורים תחת ירך חמישה גרעינים, סימן הוא שפזורת כראוי'.

אחר כך לקח את ידי, והדריך אותי כיצד עלי להפוך את היד כלפי מטה, וכיצד עלי לפתוח סדק בין האצבעות, כך שהזרעים יתפזרו כמו שצריך.

ואכן, הגרים הגשימו את הייעוד שנקבע להם, להוות מעין מודל חקלאי לשכניהם. על אף קשיי קליטה לא פשוטים שאיתם התמודדו, היו שהעריכו אותם, הרעיפו עליהם מחמאות ושיבחו את יכולותיהם ונחישותם:

הגרים הם שהצילו את המצב, הודות לעבודתם, התמדתם, מעוט צרכיהם וכוח סבלנותם – הגיעו להצלחה. הגרים היו יהודים טובים מאוד, המסורים בכל ליבם לדת, מוכנים להתבולל בין היהודים, לחיות ולמות בארץ הזו [...] ראויים הם להיות למופת בהרחבת אחוזותיהם ומשקיהם באמצעים זעירים [...] יש להתייחס אליהם ביחס של כבוד. הם היו לתועלת רבה בעבודתם המופתית ובאורח חייהם החסכוני. אנשים כאלו דרושים לנו.

(ד"ר הלל יפה, דור מעפילים, זכרונות, מכתבים ויומן, תל אביב תרצ"ט, עמ' 372-373).

הם היו אנשים שקטים, שלא התלוננו והסתפקו במועט, אך לעתים, דווקא נוהג זה עורר עליהם את כעסם וקנאתם של התושבים האחרים, כפי שהעיד יוסף קלוזנר:

הם עובדים חרוצים ואינם מתאוננים על מצבם, ודבר זה מרגיז את האיכרים העבריים המתאוננים, שהרי פקידי 'יק"א' מראים להם על הגרים העובדים והמרוצים. על זה עויינים האיכרים היהודים את הגרים ביותר, והגיע הדבר לידי כך, שאף הגרים התחילו להתאונן, כדי להסיר מהם את חמת היהודים. כדבר הזה ראיתי במטולה.

קלווריסקי, קבל את המלצתם של גיסו ד"ר הלל יפה ומאיר דיזנגוף שהעידו כי הגרים הם עובדי אדמה ראויים וחרוצים ביותר והפך לפטרונם. הוא דאג להם והפך אותם לאריסים במושבות הגליל התחתון, והם אכן לא אכזבו אותו. חרמונה סימון, בתו של קלווריסקי תארה את משקי הגרים ומפגש בין אביה לגר יואב דוברובין מיסוד המעלה:

אני זוכרת, שהחקלאים המצליחים ביותר היו הגרים. אצלם הכל צמח נפלא, התרנגולות הטילו המון ביצים, האווזים היו שמנים, אפילו הסוסים היו מבריקים. אצל האיכרים היהודים, לעומת זאת, היו

אליהו פרוטופופוב בשדה

ס. אנסקי, שביקר בשנת 1911 בצאריצין, מביא תיאור נוסף של התנועות המשיחיות: לפני כ-10 שנים בין הגרים באזור נהר וולגה התחילה תנועה פלשתינאית. סרגיל, הכל התחיל מהאגדה. הגיע ליריהם קטע מאיזה נאום של נציג ציוני מקס נורדאו עם המילים "רעם וברק". המילים הללו משום מה מאוד הרשימו את הגרים וכיניהם התפזרו שמועות כגון: "כבר רעם הרעם והבריק הברק, והגיעה שעת אלוהים, ובא המשיח". בתור משיח הכירו כמובן בתאודור הרצל. עברה שמועה כי פלשתינה עברה ליהודים וצריך רק להזדרז לקנות שם אדמה לפני שהאחרים יתפסו את הכל. כמקובל החליטו לשלוח נציגים לברוק. חלקם הגיעו לעיר צאריצין לציונים מקומיים וסירבו להאמין כי פלשתינה טרם עברה לידי היהודים. במהלך השנים כמה עשרות משפחות שומרי מצוות יהדות עברו לפלשתינה, התיישבו שם בקולוניות יהודיות ועוסקות בחקלאות.

מחזור ליום הכפורים

כל התפלות והפיוטים
מתורגמים בשפת רוסית
כל דבר על מקומו.
את עורך בד אליעזר כלאשטיין.

ווילנא

ביתרצאות ובדפוס יהודא לויב סקניא
(ב'הסתיקק טויה אליעזר ליבסון דיל)
שנת תרנ"ז לס'ק

МАХВОРЪ. МОЛИТВЫ ЕВРЕЕВЪ НА ДЕНЬ ОТПУЩЕНИЯ

Еврейскій текстъ съ дословнымъ
русскимъ переводомъ.
Съ объясненіями и примѣчаніями

היו שהגיעו ממרחקים כדי לחזות בהם: הלא הם היו נוצרים פראבוסלבים שבחרו להתגייר בעידן בו מעמדו של היהודי היה נחות, האפליה הייתה רבה ויהודים ידעו רדיפות ופוגרומים. גם הסופר ש"י עגנון ביקר בסג'רה ובספרו 'תמול שלשום' הוא מכנה את הגרים "קצפים עטופי טליתות". אין פלא שתפילתם המיוחדת של הגרים משכה את תשומת ליבו של עגנון. הגרים נהגו להתפלל בשפה הרוסית גם שנים ארוכות לאחר שבאו ארצה. הם התפללו מתוך ה"דפים הכפולים" – מחזור תפילה דו-לשוני בעברית וברוסית, שהיה שונה ומזור מאוד בעיני היהודים האחרים. כשהקניטו אותם על כך, ענו שבזמן שהם מתפללים ברוסית מצד אחד של מחזור התפילה, האלוהים מביט מעבר לכתף וקורא את הצד העברי, וכך גם תפילתם מתקבלת.

הבהמות מתות לפעמים, הפרות לא היו נותנות חלב והירקות היו עלובים. פעם שמעתי את דוברובין ואבי מדברים. פתאום פרץ אבי בצחוק. זה היה כשדוברובין אמר לו: גוספודין קלוורסקי, אני עוד בבטן אימי חרשתי. חקלאות לא לומדים. זה שנותנים למישהו הלוואה לקנות זרעים, עוד לא עושה אותו עובד אדמה... (מזיכרונותיה של חרמונה סימון, 'להתחיל מבראשית') קלוורסקי ראה תועלת גדולה ביישוב הגרים במושבות, ואף נשותיהם התבלטו בעיניו לטובה: "הגיורת עובדת בשקידה גדולה בגן ובשדה על יד בעלה, ואם חלה בעלה או היא נתאלמנה איננה מתייאשת וצועקת לעזרה מהפקידות כמו שעושות אלמנות איכרינו, אלא עובדת היא ביתר שעות במקום בעלה". נדמה שהגרים עניינו רבים: מנהיגים, משוררים, סופרים ומתיישבים מן המניין.

כאן הכל התחיל...

מסע צאצאי ה'סובוטניקים' אל הכפרים על גדות הוולגה

חזרה לשורשים

חברים. לאחר העלאת סיפורים וזיכרונות החלטנו שהגיע הזמן לחזור ולבקר את הכפרים שליד הוולגה, שמהם הגיעו אבותינו הגרים. בתום המפגש, ישבתי מול מסך המחשב, "שטתי" לאורך נהר הוולגה, עד שמצאתי אותו: סלו סולודניקי: כפר קטן, שבו הכל התחיל. בספטמבר 2012 יצאנו למסע בהדרכתו של ד"ר זאב לוי. השתתפו בו 25 נציגים משש משפחות גרים: פרוטופוב, מטביוב, ניצ'יב, קוראקין, סזנוב ודוברובין.

עם פרסום ספרו של יואב רגב ("סובוטניקים" בגליל), התעוררה בקרב צאצאי משפחות הגרים הרוסים התעניינות מחודשת בעברם, לאחר ששנים רבות מתוך הניסיון להיטמע בעם ישראל, היו שהסתירו את מוצאם הלא-יהודי ועטפו בשתיקה אופיינית את סיפורם. בניסיון להבין טוב יותר את הדור הראשון ולענות על כל השאלות שהצטברו אצלנו סביב בואם של אבותינו לארץ החלטנו לקיים מפגש של צאצאי המשפחות. במפגש שהתקיים בסג'רה, השתתפו כ-120

הכפר סולודניקי

חנות דגים בכפר סולודניקי

או נגנב בימי המלחמה. בסמוך לכנסייה נתקלנו באנדרטה לזכר בני הכפר שנפלו במלחמת העולם השנייה בקרבות סטלינגרד. והנה מול עינינו, רשימה ארוכה של שמות המשפחה של משפחות הגרים מהגליל. התחבקנו בהתרגשות גדולה של שותפות גורל.

האם נותרו מבני המשפחה בכפר? התברר שבני משפחת קורקין עדיין חיים בכפר וממשיכים לשאת את אותו שם משפחה. נעזרנו ב"שיטה קורקינית" ייחודית לזיהוי: בני המשפחה ידועים כבעלי כפות ידיים גדולות ורחבות ואגודל שמתקפל לאחור, ואכן גם בני המשפחה הרוסיים נשאו את האגודל האופייני כסימן היכר משפחתי. היכן בני משפחת פרוטופוב? אבותי? רבים מהם חיו בעבר בכפר, וכנראה שהם עזבו אותו, אך בבית הקברות זיהינו מצבות של בני המשפחה.

חזרנו מהמסע נפעמים ונרגשים בעיקר לאחר המפגש עם הצאצאים של שתי משפחות, גרישין וקורקין. חשנו שהזמן עצר שם מלכת. החקלאות שבה התהדרו הגרים שעלו לארץ נותרה הרחק מאחור ותנאי החיים בעיקר בחורף מאוד קשים.

הבנו שנציגי יק"א שסייעו לגרים הראשונים להגיע לארץ, אמנם הביאו אותם אל אזור קשה שחם בו מאוד בקיץ ואין בו מספיק מים, אך אין ספק שהוא נוח יחסית לאזור הקשה ממנו הם יצאו לדרך.

קבר של בן למשפחת פרוטופוב

שאלות רבות התעוררו: האם עדיין זוכרים בכפרים את היוכחים בכנסייה ואת עזיבתן של עשרות המשפחות? האם נשארו בכפרים 'סובוטניקים', והאם נותרה בהם זיקה ליהדות? האם נשארו שם בני המשפחות שלנו? איך נראה הנהר הגדול והמרשים, שאותו לא שכחו הגרים גם בארץ, ערגו אליו ושרו לו שירים?

אל שפת הוולגה הסוערת

הכפר הראשון בו בקרנו היה זפלבניי, שממנו הגיע לארץ יואב דוברובין. נציגי הכפר, ראש הכפר ואף מושל המחוז שהתפעל מכך "שיצאנו בעקבות קריאת הדם", חיכו לנו וליוו אותנו. סיירנו בין בתי הכפר, והובלנו אל אדם בשם "דוברובין". האם זהו קרוב-רחוק? במזיאון המקומי היתה תלויה על הקיר תמונה של גיבור המלחמה 'גורוב'. האם הוא קשור למשפחת גורן (יגורוב) ביבנאל? במזיאון פתחו לנו תיבה ובה פורטרטים מצוירים של בני משפחת גרישין. שם המשפחה צלצל מוכר. וכך הסתבר: יואב דוברובין נישא לבת של גרישין בכפר זפלבניי, בסוף המאה ה-19. משפחת גרישין הייתה משפחה של גרים מזה שישה דורות. לאחר שנולדו לו שני ילדים, אשתו נפטרה, וכנהוג בימים ההם, התחתן יואב בשנית עם אחותה רחל, אותה הביא במסעו לארץ ישראל. את הילדים מאשתו הראשונה השאיר בחסות בני משפחתו שבכפר.

כאשר הגיע סלאבה גרישין, תושב וולגוגראד, לבקר בכפר של סבא שלו, זפלבניי, בשרו לו על אותה "חבורת ישראלים" שסיירה בכפר וביקשה מידע. הוא יצר אתנו קשר והגיע לביקור בישראל, במהלכו ביקר באחוזת דוברובין (שהייתה שייכת לסבא שלו), ופגש בנכדים אחרים של יואב דוברובין החיים בארץ, והם צאצאים של רחל אשתו השנייה. למרבה הפליאה התברר שאחיו של סלאבה, עלה לארץ וחי כעולה חדש בנהריה, נכדתו שירתה בצה"ל.

לאחר כפר זפלבניי, המשכנו לכפר סלו סולודניקי. לאורך הדרך ובין הכפרים התגלה נהר הוולגה. נהר עצום שלאורכו היו כפרים פשוטים, ובכל מקום דוכני דגים יבשים למכירה.

בכפר סלו סולודניקי התגלה לעינינו מראה מיוחד: הכנסייה של הכפר, מבנה מרשים ובולט על סביבותיו, מציץ מכל פינה בכפר. ההתרגשות היתה גדולה. כאן במגדל הפעמונים הזה, צלצל קורקין בפעמונים, כשהאל קרא לו לצאת לדרך חדשה. הפעמון עצמו כבר לא שם, ומכר

לעיון נוסף

1. י' רגב, "סובוטניקים" בגליל, גרי הצדק הרוסיים כמושבות הגליל, נתניה, 2009.
2. י' דרור, "קורקין מנהר הרוך מתיישב בסג'רה", עת'מול 27 (ספטמבר 1979), עמ' 14-16.
3. א' גיא (אגיב), שמות המשפחה של משפחות הגרים מרוסיה, עת'מול 218 (אוגוסט 2011), עמ' 39.